

ПРИКАЗИ И КРИТИКЕ

ПРЕГЛЕД ЦРНОГОРСКОГ ШТАМПАРСТВА ОД 1493. ГОДИНЕ

Др Душан Мартиновић, Црна Гора у Гутенберговој галаксији. Историја црногорског штампарства од краја 15. вијека до 1916. године. - Подгорица, Одбор за обиљежавање 500 година прве штампарије ћириличких књига на словенском југу, ЦАНУ, 1994, стр. 215, 8.

Да се разуме књига која ће бити приказана, потребно је рећи коју реч и о њеном аутору. Др Душан Мартиновић је плодан и ретко вредан аутор и научник. Из његових руку изишао је леп број књига трајне и незаобилазне вредности и још више других прилога у зборницима, часописима и листовима. Понеке од његових књига, као *Портрети*, на пример, ваљало је да је радило много људи у неком институту. Његовим ангажовањем одржани су многи научни скупови и објављена саопштења, која су умногоме проширила границе научних знања о књигама, штампаријама и библиотекама Црне Горе. Један део свога живота и рада он је посветио обележавању петстогодишњице прве штампарије на словенском југу, на Цетињу. До сада је то и његово најобимније ангажовање на једном послу. Полумиленијски јубилеј штампарије цетињских инкунабула био је повод да др Душан Мартиновић у Централној народној библиотеци Црне Горе "Ђурђе Црнојевић" организује израду црногорске ретроспективне библиографије. Била му је жеља да се том библиографијом пружи нај-

више могућих информација о црногорској штампарској и издавачкој делатности и о књигама Црногораца и о Црној Гори објављеним ван Црне Горе. За такве послове потребне су свугде године, много руку, големог знања и понајвише прелиставања књига по многим библиотекама широм света. Све то др Душан Мартиновић није имао или је имао недовољно. Године рада премошћавао је на начин који је само он умео. Недостатак руку надокнађивао је ангажовањем људи од Цетиња до Софије, Прага, Новог Сада, Београда, Москве, Петрограда, Берлина и још многих места. Невиђено упоран, успевао је да ангажује и такве зналце какав је Јевгениј Љвович Немировски у Москви и др Урсала Алтман. Нашао је и путове да ангажује и проф. универс. у Новом Саду, др Боривоја Маринковића, који је сачинио драгоцену библиографију о старом штампарству у Црној Гори, Босни и Србији, као и о ћириличком штампарству у Венецији. На сличан начин др Д. Мартиновић обезбедио је и библиографију литературе о Црној Гори из Немачке, Чешке, Пољске, Италије и других земаља. Историчарима књига остаће загонетка и то како је успевао да обезбеди средства за објављивање толиких библиографија, а штампано их је од Цетиња до Љубљане, Новог Сада и Београда.

Полумиленијски јубилеј цетињске штампарије из 1493-6. обележен је и репринт - фототипским - издањима **Октоиха** првогласника, **Псалтира** и **Молитвеника**, штампаних највише заслугом др Душана Мартиновића. Пре тога, на такав начин, објављен је само **Октоих** петогласник. Њега је објавио Свети архијерејски синод Српске православне цркве 1973. у 300 примерака. Само око тога репринта није био ангажован др Душан Мартиновић. Веровати је да ће се и око новог прештампавања те књиге ангажовати и он и да ће у том издању бити и онај један лист са Цетиња којим ваља допунити ново издање.

Богатом личном делу и огромном ангажовању на обележавању петстогодишњег јубилеја црногорског и јужнословенског штампарства, додао је др Душан Мартиновић и вредне прилоге историји штампарства Црне Горе и Црногораца. Старо црногорско штампарство он је видео као огранак посла који је у Мајнцу половином 15. века започео Јохан Гутенберг. Штампарска преса, наизглед тако једноставна, овог генијалног Немца омогућила је уједначени отисак текста сложеног покретним словима и, први пут, штампање на обе стране табака хартије. Његова преса је сасвим обрнула производњу књига и, истовремено, сасвим изменила однос књиге према читаоцима, као и читалаца према књигама. Захваљујући Гутенбергу,

производња књига убрзана је несхватљиво, али је много значајније то што је штампана књига нудила текст на исти начин свим читаоцима. Од његових књига читалац више није морао да се прилагођава свакој књизи појединачно. Већ су његове књиге почеле да се прилагођавају читаоцима, да би се убрзо толико прилагодили да ускоро нови читаоци нису могли да схвате како је читање рукописних текстова било мучно и компликовано. Сви који су писали, и који пишу о старом штампарству нису заобилазили, нису умели да заобиђу, непроцењив Гутенбергов допринос књизи. Није га заобишао ни Душан Мартиновић и добро је што то није умео. Могао је тако да скрене пажњу да је у тзв. Турском календару из 1455, који и није календар, него апел за ослобођење Цариграда кога су заузели Турци, упућен позив и становницима Балкана, Србима, Дубровчанима, Бугарима, Далматинцима и другима да и они пођу у одбрану Грка. Од те књиге до почетка штампања на Цетињу прошло је 38 година, што и није кратко време, а ипак је брзо по томе када је стигла штампарска преса на Цетиње.

Цетињским књигама претходиле су и ћириличке књиге штампане у Кракову 1491, а може бити и следеће, 1492, године. Краковску штампарију ћириличких књига основао је Немац Швајполт Фиол, очигледно у намери да своје производе пласира у Русију. По томе, он је био још један Немац који је ширио штампану књигу Европом. За разлику од већине Немаца широм Европе, Швајполту Фиолу католичка црква је пресекла штампарску делатност. Тиме су упућени Словени, који су се служили ћирилицом, да сами организују властите штампарије. Др Душан Мартиновић је приметио да су Фиолове књиге већином стигле у Русију. Једна је стигла и на Цетиње, а једна, ваљда Великом сеобом са југа чак у Ђур (Ђер на северу Мађарске), тај примерак је сада у Библиотеци епархије будимске у Сентандреју. О могућном утицају краковских ћириличких књига није могао да каже ништа ни Душан Мартиновић. Записа о томе нема, а упоредне анализе краковских и цетињских књига још није било.

Наш свет из Котора и Црногорског приморја рано је дошао у контакт са књигама. Један од првих наших људи који није умео да ес одупре изазову штампања књига био је, Которанин, Андрија Палташић. Њему и његовом делу поклониле су Душан Мартиновић лепу пажњу и анализом података исправио грешке настале у бележењу књига које је штампао, а штампао је поглавито античка дела. Први је Душан Мартиновић код нас указао на Луку Улцињанина, чији се рад помиње 1517-8. у Венецији.

О штампарији цетињских инкунабула и штампарији Божидача и Вићенца Вуковића у Венецији, о издавачкој делатности Стефана од Скадра, Јеролима Загуровића и Стефана Паштровића, као и низу приређивача најстаријих црногорских књига почев од Пахомија из Реке, који су више од једног века раног европског штампарства бринули о штампању наших књига, писао је др Душан Мартиновић и као изузетно обавештени зналац и одговорни аутор. Бар у овом тренутку више се о томе златном веку црногорског и српског штампарства не може рећи. Ваља, међутим, рећи да и Душан Мартиновић воли неке наглашене акценте у бележењу раног црногорског штампарства. Он, на пример, верује да је прва зетска штампарија била на Цетињу, што је и те како важно, али бележи и то да је то била "прва државна штампарија у свету", што нема баш никаквог значаја, јер је тешко објаснити што би то државне штампарије имале предност у односу на друге. Нова архивска грађа, коју је објавио, Которанин, Милош Милошевић несумњиво потврђује да је цетињска штампарија морала бити само манастирска. Ако је веровати досадашњој научној пракси, треба очекивати да Мартиновић убудуће не говори "о првој државној штампарији".

Душан Мартиновић није само историчар старог црногорског штампарства. Знатног труда он је поклонио историји новијег црногорског штампарства, оном од 1798. у Котору до Његошеве штампарије основане 1833, четири стотине и четрдесет година после штампарије цетињских инкунабула, као и до цетињске државне штампарије из 1858. и штампарија на Цетињу, у Никшићу и Подгорици, од којих су неке радиле све до Другог светског рата.

Утисак је да је Душан Мартиновић писао огледе о црногорском штампарству имајући на уму историјски преглед штампарског рада од 1493. године. Сада када је окончан његов студијски рад на изучавању црногорског штампарства, одговорно се може рећи да га је обавио веома успешно. Обликујући историју црногорског штампарства, понудио је др Душан Мартиновић црногорској науци и култури књигу која јој је недостајала и која ће ваљано репрезентовати црногорску књигу у Гутенберговој галаксији.

Није за сумњу, дани, године и векови који долазе донеће и нова открића о досадашњем црногорском штампарству. Нови историчари црногорског штампарства биће стога у понечему у бољој ситуацији од оне у којој је био аутор ове ваљане историје, који ће им остати у много чему узор и повод. Веровати је да ће њему бити драг сваки

нови научни резултат у трагањима за историјом црногорског штампарства. Мораће, међутим, они увек да имају на уму да је Мартиновићу било много теже, јер је био на почетку и јер је морао да трасира путове изучавања и презентирања.

На крају, ваља ми рећи да је овај историјски преглед црногорског штампарства Душана Мартиновића објавио Одбор за обиљежавање петстоте године штампарије цетињских инкунабула у ЦАНУ. Тиме су и Одбор и ЦАНУ дали још један крупан допринос да тај јубилеј, у тужним годинама ове земље, буде обележен на трајан начин.

Лаза Чурчић